

Taiteilijoiden työote ja ammatillisten identiteettien neuvottelut ikääntyneiden hoivayhteisöissä

Teija Nuutinen, Sanna Laulainen ja Arto O. Salonen

TIIVISTELMÄ

■ Ikääntyneiden hoivayhteisöt ja niissä kulttuurihyvinvointitoimintaa harjoittavat taiteilijat ja heidän ammatillinen toimintansa ovat sosiaalipedagogisesti kiinnostava empirinen ilmiökenttä. Tällä tutkimuksella ilmiökenttään rakennetaan teorian ja käytännön välistä yhteyttä. Artikkelissa tarkastellaan taiteilijoiden työotetta ja ammatillisten identiteettien neuvotteluja. Tutkimus pohjautuu sosiaalipedagogisen työotteen jäsenyykseen sekä subjektikeskeiseen, sosiokulttuuriseen näkökulmaan ammatillisesta toimijuudesta. Tutkimuksessa kysytään, kuinka sosiaalipedagoginen työote ilmenee hoivayhteisöissä työskentelevien taiteilijoiden työssä ja millainen merkitys työotteella on heidän ammatillisten identiteettiensä neuvotteluissa. Aineisto koostuu 14 taiteilijan teemahaastatteluista. Analyysissa hyödynnetään sosiaalipedagogisen työotteen teoreettista jäsenystä, kuitenkin aineistoa kuunnellen. Tulosten mukaan sosiaalipedagogisen työotteen ominaispiirteet ilmenevät monipuolisesti taiteilijoiden työssä. Kohtaaminen ja työskentely ikääntyneiden asukkaiden kanssa saa taiteilijoita määrittelemään uudelleen identiteettejään kuten arvojaan, asenteitaan ja motivaatioitaan. Uudelleenmäärittely ilmenee paitsi suhteessa omaan työhön, myös suhteessa omaan vanhuuteen, elämän tarkoituksellisuuteen ja työssäjaksamiseen. Tutkimus nostaa näkyville kehollisuuden keskeisenä, taiteilijoiden työtä läpileikkaavana teemana ja merkityksellisenä osana työotetta.

Avainsanat: *Taiteilijat, kulttuurihyvinvointi, sosiaalipedagoginen työote, ammatillisten identiteetti, ikääntyneiden hoivayhteisöt*

ABSTRACT

ARTISTS' WORKING APPROACH AND NEGOTIATIONS OF THEIR PROFESSIONAL IDENTITIES IN CARE HOMES FOR OLDER PEOPLE

■ This study examines artists' working approach and negotiations of their professional identities in the care homes for older people. The study is based on the social pedagogical working approach and the subject-oriented, socio-cultural perspective on professional agency. The study asks how the social pedagogical approach manifests in artists' work and what significance the approach has in the negotiations of their professional identities. The study material consisted of 14 focused interviews and was analyzed using theory-bound content analysis. According to the results, the social pedagogical working approach manifests in various ways in the artists' work. Encountering and working with elderly residents makes artists redefine their identity as well as their values, attitudes, and motivations. The results highlight corporeality as a central theme that cuts through the artists' work and as a meaningful part of the working approach.

Keywords: *Professional artists, cultural wellbeing, social pedagogical working approach, professional identity, care homes for older people*

Johdanto

Tutkimuksemme tarkastelee ikääntyneiden hoivayhteisöissä työskenteleviä taiteilija-ammattilaisia (jatkossa taiteilijat). Yhteiskunnallisesti taiteilijoiden työ kytkeytyy iäkkäiden ihmisten kulttuurihyvinvointiin ja sosiokulttuuriseen vanhustyöhön. Ikääntyneiden hoivayhteisöissä työskentelevät taiteilijat ja heidän ammatillinen toimintansa muodostavat sosiaalipedagogisesti kiinnostavan empiirisen ilmiökentän. Taiteilijoiden työn teoreettinen jäsentäminen auttaa ymmärtämään paremmin hoivayhteisöjen kulttuurihyvinvointitoiminnassa kohdattavia ilmiöitä ja tuo näkökulmia työkäytäntöjen ja -menetelmien kehittämiseen.

Lilja-Viherlampi ja Rosenlöf (2019, 20–30) viittaavat kulttuurihyvinvoinnilla yksilölliseen tai yhteisöllisesti jaettuun kokemukseen siitä, että taide ja kulttuuri ovat yhteydessä hyvinvointiin. Jokaisessa elämänvaiheessaan ihminen on luova ja itseään ilmaiseva olento kulttuurisine tarpeineen ja oikeuksineen. Kulttuurihyvinvointi viittaa myös kulttuurihyvinvointialaan. Kyseessä on se toiminnan, kehittämisen, koulutuksen ja tutkimuksen toiminta-alue, jossa eri taiteenalat sekä sosiaali-, terveys-,

kasvatus- ja hyvinvointialat rakentavat ja soveltavat yhteistyössään syntyneitä sisältöjä, menetelmiä ja tietotaitoa.

Kulttuurista vanhustyötä määriteltessään Huhtinen-Hildén kollegoineen (2017, 20–21) tuo taiteen, taidetoiminnan, luovuuden ja kulttuurin osaksi vanhustyötä ja sen kehittämistä. Kulttuuriseen vanhustyöhön sisältyy suunnittelua, johtamista, erilaisia käytäntöjä ja arjen toimintaa, jotka liittyvät iäkkään ihmisen kulttuuriin oikeuksiin osana laadukasta ja omannäköistä elämää. Kulttuurisen vanhustyön ytimessä on myös moniammatillisuus, jossa eri alojen asiantuntijat käyttävät osaamistaan yhteisessä työssä.

Sosiokulttuurisessa vanhustyössä ikääntyminen ymmärretään sosiaalisena ja kulttuurisena kysymyksenä. Marin ja Hakonen (2003) näkevät sosiokulttuurisuuden elämäntapaan liittyvänä viitekehyksenä, jossa henkilön elämäntavan merkitys ja yksilölliset elämäkokemukset ja elämänvaiheet linkittyvät yhteiskunnan historialliskulttuuriseen kontekstiin. Sosiokulttuurinen orientaatio vanhustyössä keskittyy iäkkään ihmisen arjessa oleviin voimavaroihin sekä hänen sosiaalisen ja kulttuurisen kompetenssinsa vahvistamiseen. Kurki (2007, 30–56) puhuu sosiokulttuurisesta innostamisesta iäkkäiden ihmisten parissa. Innostamisella tuetaan iäkkään ihmisen aktiivisuutta, riippumattomuutta ja täysipainoista osallistumista arkipäiväänsä omien mahdollisuuksiensa mukaan.

Tässä tutkimuksessa olemme kiinnostuneet taiteilijoiden työotteesta ja sen merkityksestä ammatillisten identiteettien neuvotteluissa eli silloin, kun taiteilijat määrittelevät tavoitteitaan, mielenkiintonsa kohteita, eettisiä sitoumuksiaan tai motivaatioitaan hoivayhteisöjen arjen käytännöissä (Eteläpelto, Vähäsantanen, Hökkä & Paloniemi 2013, 45–65). Tutkimuksemme teoreettisena viitekehyksenä on sosiaalipedagogisen työtteen jäsenyys (Nivala & Rynänen 2019, 342) sekä subjektikeskeinen, sosiokulttuurinen näkökulma ammatilliseen toimijuuteen (Eteläpelto ym. 2013). Tarkoituksenamme on sosiaalipedagogisen työtteen teoreettista jäsenystä hyödyntämällä ymmärtää hoivayhteisössä toimivien taiteilijoiden työtettä ja sen merkityksiä ammatillisten identiteettien neuvotteluissa sekä tuoda uutta ymmärrystä sosiaalipedagogisen työtteen teoreettiseen jäsenyykseen.

Tutkimuskysymyksemme ovat:

1. Kuinka sosiaalipedagoginen työote ilmenee hoivayhteisöissä työskentelevien taiteilijoiden työssä?
2. Millainen merkitys sosiaalipedagogisella työotteella on taiteilijoiden ammatillisten identiteettien neuvotteluissa?

Taiteilijat ikääntyneiden hoivayhteisöissä

Työelämän ja taiteilija-ammattien yhteiskunnallinen muutos ja kulttuurihyvinvoinnin korostaminen ovat johdattaneet taiteilijoita taideinstituutioista erilaisiin yhteisöihin (ks. mm. Houni & Ansio 2014; Karttunen 2017). Ikääntyneiden hoivayhteisöissä taiteilijat ovat usein muutostoimijoita ja työkäytäntöjen uudistajia. Pitkäkestoisissa projekteissaan taiteilijat toimivat yhteistyössä hoitohenkilöstön, lähijohdon ja asukkaiden kanssa integroiden samalla kulttuurihyvinvointitoimintaa hoivayhteisöjen arkeen. (Nuutinen, Laulainen & Salonen 2021.) Hoivayhteisöjen toimintakulttuureihin ja -rakenteisiin, johtamiseen ja monialaisen työn organisointiin liittyy kuitenkin haasteita, jotka rajoittavat tai estävät taiteilijoiden ammatillisen toimijuuden toteutumista. Niitä ovat esimerkiksi hoivayhteisöjen tiedonkulun ongelmat, hoitohenkilöstön kiire ja rutinoituneet toimintakäytännöt. Etenkin lyhytkestoisissa projekteissa taiteilijoille voi rakentua sivustakatsojan rooli ilman päätös- tai vaikutusvaltaa. (Nuutinen, Laulainen & Salonen 2022.)

Taiteilijoiden työn haasteet heijastuvat taiteilijoiden työssä jaksamiseen ja ammatillisten identiteettien, roolien ja minäkuvien neuvotteluihin. Yhteisössä taiteilijan on kyettävä vaikuttamaan omalla luovuudellaan myös muiden luovuuteen ja samalla säilytettävä oma eheytensä taiteilijana. Toisten tunnetason tarpeita ja henkilökohtaisia ajatuksia hertellessään taiteilija voi itse kuormittua, menettää luovuutensa ja uupua. (Stenberg 2016.) Taidetoiminta edellyttää taiteilijalta monipuolista osaamista, kuten herkkää tilannetajua, nopeaa reagointia, improvisaatiotaitoja ja joustavuutta hänen muuttaessaan iäkkään ihmisen arkipäiväisiä tilanteita taidehetkiksi. Taiteilijan työssä korostuu kehollisuus ja eri aistikanavien kautta välittyvän informaation hyödyntäminen, mikä auttaa taiteilijaa samaistumaan iäkkään ihmisen tunteisiin ja toimimaan empaattisesti. (Lehikoinen 2019.) Erityisesti muistisairaiden ihmisten kanssa taiteilijan työssä korostuu mahdollisuuksien luominen yhteenkuuluvuuden kokemukselle, vuorovaikutukselle, aistihavainnoille ja tunteiden ilmaisulle useimmiten nonverbaalisesti. Keskeistä on iäkkään ihmisen identiteetin, ihmisarvon ja merkityksellisen ympäristösuhteen ylläpitäminen vakavasta sairaudesta huolimatta. (Hendriks 2017.) Tällä sosiaalipedagogista työtettä ja ammatillisten identiteettien neuvotteluja koskevalla tutkimuksellamme täydennämme aiempaa käsitystä taiteilijoista ikääntyneiden hoivayhteisöissä.

Sosiaalipedagoginen työote ja ammatillisten identiteettien neuvottelut

Nivalan ja Rynnäsen (2019, 82–85) mukaan sosiaalipedagogisen ajattelun ja toiminnan moninaisuutta voi jäsentää Jürgen Habermasin teoriolla kolmesta tiedonintressistä. Teknisen, praktisen ja emansipatorisen tiedonintressin pohjalta sosiaalipedagogiikan teoriaperinteessä ja -keskustelussa voidaan tunnistaa empiiris-analyyttinen, hermeneuttinen ja kriittis-emansipatorinen suuntaus. Nivala ja Rynnänen (2019, 185–234) yhdistävät sosiaalipedagogisen työotteen jäsenyyksessään sosiaalipedagogiikan hermeneuttisen, ymmärtämiseen pyrkivän sekä kriittis-emansipatorisen, maailmaa muuttavan orientaation. Jäsenyyksessä on pyritty tavoittamaan sellaisia keskeisiä piirteitä, jotka viimeisten parinkymmenen vuoden aikana ovat korostuneet sosiaalipedagogisen työotteen piirteinä alan kansainvälisessä keskustelussa (mm. Kornbeck & Rosendal Jensen 2009; Cameron & Moss 2011).

Tutkimuksemme teoreettisena viitekehyksenä on Nivalan ja Rynnäsen (2019, 185–234) jäsenyys sosiaalipedagogisesta työotteesta kuuden ominaispiirteen muodostamana kokonaisuutena. Nämä piirteet ovat 1) dialoginen kohtaaminen, 2) toimijuuden ja oman osallistumisen tukeminen, 3) yhteisöllisyys, 4) toiminnallisuus ja luovuus, 5) teorian ja käytännön yhteenkietoutuneisuus ja 6) kolmitasoisuus: yksilö, yhteisö ja yhteiskunta.

Sosiaalipedagogisen työotteen ensimmäinen ominaispiirre, dialoginen kohtaaminen, käsitetään tietynlaisena ihmistenvälisenä suhteena ja vuorovaikutuksena (Nivala & Rynnänen 2019, 190–196). Sen ytimessä ovat läsnäolo, tasavertaisuus, avoimuus, luottamus sekä keskinäinen kunnioitus ja hyväksyntä. Työssä pyritään ymmärtämään erilaisten ihmisten erilaisia elämäntilanteita ja tukemaan heitä omien mahdollisuuksiensa, voimavarojensa ja tavoitteidensa löytämisessä. (Eichsteller & Holthoff 2011, 42–44.) Freiren (2005, 95–102) mukaan dialogisuuteen kuuluu keskeisesti pedagogisuus, pyrkimys inhimillisen kasvun tukemiseen sekä inhimillemmän yhteiskunnan rakentamiseen. Dialogin edellytyksenä on usko ihmiseen, sillä luottamus voi syntyä vain dialogissa. Dialogiin kuuluu toivo, ja siksi osapuolten tulee uskoa saavuttavansa jotakin merkittävää. Aitoon dialogiin kuuluu myös kriittinen ajattelu, jossa todellisuuteen suhtaudutaan prosessina, ei staattisena tilana. Aito dialogi kiinnittyy toimintaan ja nykyhetken mahdollisia riskejä pelkäämättä.

Dialogiseen kohtaamiseen liitetään myös tunnistaminen ja tunnustaminen (Nivala & Rynnänen 2019, 242). Myönteisen tunnistamisen perusideana on, että jokaisella ihmisellä olisi mahdollisuus tulla tunnistetuksi jokaisen omaa erityisyyttä kunnioittavasti päivittäisissä kohtaamisissa (Häkli, Korkiamäki & Kallio 2018). Honnethin (2005, 121) tunnustamisen teorian ydinajatus on, että jokaisen ihmisen itsetunto, -kunnioitus ja -arvostus kehittyvät siitä, että muut ihmiset näkevät ja kohtaavat hänet ja tunnustavat hänen arvonsa ja merkityksensä ihmisenä, yhteiskunnan jäsenenä sekä toimijana hänelle itselleen merkityksellisissä yhteisöissä ja yhteiskunnassa.

Sosiaalipedagogisen työtteen toinen ominaispiirre, toimijuuden ja oman osallistumisen tukeminen, edellyttää ihmisen kohtaamista subjektina. Osallistuminen on sosiaalipedagogisen työn keskeinen periaate, työmuoto ja työn tavoite. Nivala ja Rynnänen (2019, 196–202) jäsentävät osallistujarooleja vastaanottajan, kantaaottajan ja toimijan rooleihin. Vastaanottajana osallistuja on muiden suunnittelemien ja toteuttamien toimenpiteiden kohde tai katselija, joka ei voi vaikuttaa toimintaan. Kantaaottajana osallistuja pääsee ilmaisemaan omia näkemyksiään tai toiveitaan toiminnasta. Toimijana osallistuja on mukana toiminnan suunnittelusta sen toteutukseen ja arviointiin saakka, sitoutuneesti ja vastuuta kantaen. Sosiaalipedagogisen työtteen tavoitteena on vahvistaa erityisesti osallistujan roolia toimijana. Salonen kollegoineen (2022) näkee osallisuuden ja kuulumisen keskeisenä merkityksellisyyden kokemuksen tekijänä. Yksilö kantaa vastuuta ja sitoutuu todennäköisimmin siihen, minkä kokee arvokkaaksi, mihin kokee yhteyttä ja minkä osaksi hän kokee itsensä. Jos kokemus yhteydestä, toisiin liittymisestä, kuulumisesta ja osallisuudesta puuttuvat, voi tilalle astua merkityksettömyys.

Sosiaalipedagogisen työtteen kolmas ominaispiirre, yhteisöllisyys, on sekä työn tavoite että väline (Nivala & Rynnänen 2019, 204–207). Ydinajatuksena on suhteiden luominen ihmisten välille ja heidän auttamisensa ympäröiviin yhteisöihin liittymisessä. Lisäksi tuetaan uusien yhteisöjen syntymistä yhteistoimintaa mahdollistamalla ja tukemalla toimintaan mukaan lähtemistä. (Hatton 2013.) Keskeistä on yhteisökasvatus eli kasvatus, joka tapahtuu yhteisöissä, ammentaa yhteisöllisyydestä ja pyrkii vahvistamaan yhteisöllisyyttä (Rynnänen 2016).

Sosiaalipedagogisen työtteen jäsenyyksessä yhteisöllisyyteen sisällytetään sosiokulttuurinen innostaminen. Kurki (2000, ks. myös Merino 1997, 31–54) määrittelee innostamisen sosiaalipedagogiseksi, laaja-alai-

seksi työmuodoksi ja toiminnalliseksi lähestymistavaksi, jolla kehitetään yhteisöjä ja vahvistetaan yhteisöllisyyttä. Sosiokulttuurisen innostamisen tavoitteena on vahvistaa hyvinvoinnin edellytyksiä yhteisöissä ja yhteiskunnassa tukemalla ihmisten osallistumista, aloitteellisuutta, organisoitumista sekä persoonallisen ja sosiaalisen kasvun prosesseja. Innostamisen sosiaalinen toiminta tukee yhteisöjä ja yhteisöllisyyttä sekä ihmisten osallistumista. Kasvatuksellinen toiminta tukee osallistujien yksilöllisiä kasvuprosesseja kohti subjektiutta ja kulttuurinen toiminta herkistää osallistujien luovuutta ja ilmaisua.

Sosiaalipedagogisen työtteen neljäs ominaispiirre, toiminnallisuus ja luovuus, sisältää yhdessä tekemistä, yhteistoimintaa sekä saatujen kokemusten yhteistä jakamista. Toiminnassa voidaan käyttää erilaisia elämyksellisiä ja luovia menetelmiä, joilla herätetään ja vahvistetaan ihmisten luovuutta pedagogisesti. Luovien menetelmien avulla osallistujien tunteet, aistit, kehollisuus, kokemuksellisuus ja itseilmaisu voivat helpottua ja vapautua. (Nivala & Rynnänen 2019, 209, 211–213.) Rynnänen (2016, 142) on havainnut, kuinka luovassa toiminnassa, kuten musiikkiin, teatteriin, kuvalliseen ilmaisuun, tanssiin tai muuhun moniaistiseen ja keholliseen tekemiseen osallistumisessa, keskeistä on parhaimmillaan ilo ja mielihyvä sekä toiminnallinen ja luova tekeminen jo itsessään.

Sosiaalipedagogisen työtteen viidettä ominaispiirrettä, teorian ja käytännön yhteenkietoutumista, kuvataan sosiaalipedagogiikassa esimerkiksi Freiren (2005, 139) praksiksen käsitteellä (Nivala & Rynnänen 2019, 219–224). Sillä tarkoitetaan ajattelun ja toiminnan sekä teorian ja käytännön vuoropuhelua ja rinnakkaisuutta, reflektiivistä toimintaa maailman muuttamiseksi. Tutkimuksellisuus sosiaalipedagogisen työn käytännöissä mukailee osallistavaa toimintatutkimusta. Esimerkiksi sosiokulttuurisen innostamisen projekteissa liikkeelle lähdetään vallitsevan todellisuuden tutkimisesta sekä sen pohjalta tehtävästä analyysistä ja tavoitteiden asettamisesta. Tavoitteisiin pyritään toteuttamalla erilaisia aktiviteetteja ja toimenpiteitä, joita myös arvioidaan prosessin aikana ja sen jälkeen. Innostamisprosessin tuloksia juhlistetaan yhdessä suunnaten katse tulevaisuuteen. Osallistujat ovat mukana projektin kaikissa vaiheissa. (Kurki 2000, 118–128.)

Sosiaalipedagogisen työtteen kuudes ominaispiirre, kolmitasoisuus, merkitsee sitä, että sosiaalipedagoginen työ ei ole koskaan pelkästään yksilöllistä, yhteisöllistä tai yhteiskunnallisiin asioihin keskittyvää. Nämä eri tasot ovat aina tavalla tai toisella mukana. (Nivala & Rynnänen 2019, 224.)

Nivalan ja Ryynäsen (2019, 230, 342) mukaan edellä kuvatut sosiaalipedagogisen työtteen ominaispiirteet ovat samaan kokonaisuuteen kuuluvia ja toisiinsa kiinnittyneitä periaatteita, joita yhdistää pedagogisuus. Sosiaalipedagoginen työ on ihmisen persoonallisen ja sosiaalisen kasvun tukemista sekä sivistyksen ja oppimisen mahdollistamista ja edistämistä eri ihmisten erilaisissa elämänvaiheissa ja -tilanteissa. Pedagogisuus merkitsee myös parempaan pyrkimistä, hyvinvoinnin tukemiseen liittyvien mahdollisuuksien etsimistä, pahoinvoinnin ehkäisemistä ja lievittämistä sekä eriarvoisuuden näkyväksi tekemistä ja kyseenalaistamista.

Sosiaalipedagogisen työtteen lisäksi nojaamme tutkimuksessamme Eteläpellon kollegooneen (2013) ja Vähäsantasen kollegooneen (2017) kehittämään subjektikeskeiseen, sosiokulttuuriseen lähestymistapaan ammatillisesta toimijuudesta. Jäsennys pohjautuu useisiin ammatillista toimijuutta koskeviin tutkimuksiin ja käsitteelliseen keskusteluun (Ketelaar, Beijaard, Boshuizen, & den Brok, 2021; Lukic, Margaryan & Littlejohn 2013.) Ammatillinen toimijuus ilmenee silloin, kun ammatilliset subjektit tekevät valintoja, käyttävät vaikutusmahdollisuuksiaan ja ottavat kantaa työhönsä tai ammatillisiin identiteetteihinsä vaikuttavilla tavoilla. Ammatillista toimintaa harjoitetaan tiettyä tarkoitusta varten, tiettyjen historiallisesti muotoutuneiden työpaikan sosiokulttuuristen ja materiaalien ehtojen sisällä. Nämä ehdot sekä resursoivat että rajoittavat toimijuutta. Ammatillinen toimijuus kytkeytyy työntekijän ammatilliseen identiteettiin sekä hänen ammatillisiin ja eettisiin sitoumuksiinsa, ihanteisiinsa, motivaatioihinsa, kiinnostuksiinsa ja tavoitteisiinsa. Työntekijän työhistoria ja työkokemukset, osaaminen, asiantuntijuus ja kompetenssit nähdään ammatillisen toimijuuden resursseina. (Eteläpelto ym. 2013, 45–65.)

Vähäsantanen kollegooneen (2017, 17) kytkee ammatilliseen toimijuuteen keskeisesti ammatillisen identiteetin eli ammattilaisen tavoitteet, mielenkiinnon kohteet ja arvot, eettiset periaatteet ja sitoumukset työssä sekä tulevaisuuden näkymät ja suuntaviivat. Ammatillisen identiteetin neuvottelut, oman itsen uudelleen määrittelyt, korostuvat erityisesti työn ja työympäristön muutostilanteissa. Ammatillinen toimijuus voidaan ymmärtää tekoina, jotka ohjaavat työskentelyä ammatillista identiteettiä vastaavaan suuntaan. Toisaalta toimijuus kohdistuu ammatillisen identiteetin rakentamiseen ja uudistamiseen, kuten uran rakentamiseen ja uraa koskeviin päätöksiin.

Hounin ja Ansion (2014; myös Westerlund & Gaunt 2021) mukaan taiteilija-ammattien ja työn muutos, katkonaiset työurat, epävarmuus ja teh-

tävien ja ammattien vaihtuminen haastavat taiteilijoita jatkuvaan ammatillisten identiteettien ja oman osaamisen määrittelyyn. Tällaisessa työssä ammatillisen identiteetin pitkäjänteinen rakentaminen tai johonkin suhteellisen pysyvään ammattikuvaan, ammatilliseen yhteisöön tai työn tekemisen tapaan sitoutuminen ei ole mahdollista (Bauman 2002). Taiteellisessa työssä, joka edellyttää luovaa persoonallista panosta ja vahvaa sitoutumista, on ammatillisen identiteetin neuvottelu ja uudelleenmäärittely kuitenkin välttämätöntä. Itseen ja omaan työhön kytkeytyviä mielikuvia, sitoumuksia, arvoja ja ihanteita on jatkuvasti arvioitava ja muokattava. Jos työelämän edellyttämät resurssit, kuten työssä oppiminen, sosiaalinen tuki ja uusien tehtävien haltuunotto, ovat samanaikaisesti heikkoja, voi työntekijä kokea voimattomuutta ja uupumista. Sitoutuminen työhön ja sen myötä ammatillinen identiteetti voivat rapautua. (Eteläpelto & Vähäsantanen 2008, 26–43.)

Tässä artikkelissa tarkastellaan sitä, miten sosiaalipedagoginen työote voisi liittyä taiteilijoiden ammatillisiin identiteetteihin ja niistä käytyihin neuvotteluihin. Työotteen ja ammatillisen identiteetin tarkastelu yhdessä on tärkeää, sillä taiteilijan mahdollisuus työskennellä omaa ammatti-identiteettiään vastaavalla työotteella hoivayhteisössä voi tukea ja vahvistaa hänen ammatillista identiteettiään ja sen myötä ammatillista toimijuuttaan. Vastaavasti oman identiteetin kanssa sopimattoman työotteen käyttäminen tai se, ettei voi käyttää itselle tärkeitä työtapoja, voivat johtaa identiteettien ja toimijuuden heikkenemiseen tai kuten Eteläpelto ja Vähäsantanen (2008, 42–43) toteavat, ammatillisten identiteettien rapautumiseen.

Aineisto, menetelmät ja luotettavuuden arviointi

Tutkimusaineistomme koostuu 14 ikääntyneiden hoivayhteisöissä eli ympärivuorokautisen hoivan ja palveluasumisen yksiköissä työskennelleen taiteilijan teemahaastatteluilta. Haastattelut tehtiin koronapandemia-aikaan, keväällä 2021, jolloin useimpien taiteilijoiden työskentely oli loppunut tai keskeytynyt hoivayhteisöissä. Haastattelukutsut lähetettiin sähköpostilla valtakunnallisen Taiteen edistämiskeskuksen (Taike) sekä sen 13 toimialueen yhteysenkilöiden kautta hoivayhteisöissä työskenteleville tai aiemmin työskennelleille taiteilijoille. Kutsuun vastanneet, vapaaehtoiset haastateltavat, ottivat yhteyttä artikkelin ensimmäiseen kirjoittajaan. He työskentelivät 14 eri maakunnan alueilla Suomessa. Haastateltavat olivat musiikki-, tanssi-, näyttämö-, valokuva- ja mediataiteen sekä kirjallisuus-

den aloille kouluttautuneita ammattilaisia, jotka olivat työskennelleet hoivayhteisöissä alle vuodesta noin 19 vuoteen.

Haastatteluteemoina olivat 1) ikääntyneiden hoivayhteisö ammatillisen toiminnan toimintaympäristönä, 2) ammatillinen toiminta hoivayhteisössä, 3) ammatillinen työote, 4) toiminnan onnistumiset, haasteet ja mahdollisuudet hoivayhteisössä sekä 5) tulevaisuudennäkymät ikääntyneiden palveluissa. Haastatteluteemat perustuivat kiinnostukseen taiteilijoiden ammatillisen toimijuuden ja työotteen rakentumisesta, sekä niiden mahdollisuuksista ja ehdoista. Teams-sovelluksessa tehdyt haastattelut olivat kestoltaan 50–95 minuuttia, ja litteroitua aineistoa kertyi 172 sivua. Anonymiteetin turvaamiseksi aineistossa esiintyneet kuntien nimet korvattiin litterointivaiheessa sanalla kunta ja hoivayhteisöjen nimet sanalla hoivayhteisö. Murreilmaisuja muotoiltiin osittain yleiskielisiksi. Usein toistuvia sanoja poistettiin siten, ettei poistaminen vaikuttanut analyysiin.

Analyysimenetelmänä käytettiin teoriasidonnaista sisällönanalyysia (*theory bound content analysis*), joka sijoittuu teoria- ja aineistolähtöisen sisällönanalyysiperinteen välimaastoon. Aineiston analyysi perustuu siinä abduktiiviseen päättelyyn (mm. Tuomi & Sarajärvi 2018, 110–111), jolloin se ei suoraan rajoitu teoriaan, vaikkakin kytkennät siihen ovat havaittavissa. Olemassa olevasta teoriasta etsitään pikemminkin tukea tai selityksiä aineistosta tehdyille löydöksille tai havainnoille (Mayring 2014). Vaikka analyysin lähtökohtana oli jo olemassa oleva jäsenitys sosiaalipedagogisen työotteen ominaispiirteistä (Nivala & Ryyänen 2019, 185–234), pyrittiin analyysissä tekemään myös aineistolähtöisiä tulkintoja.

Koko haastatteluaineisto käytiin läpi useaan kertaan etsien alkuperäisilmauksia, jotka olivat sijoitettavissa työotteen jäsennykseen tai tulkittavissa puheeksi työotteesta ja sitä määrittävistä tai rajoittavista tekijöistä. Näitä ilmaisuja pelkistettiin ja luokiteltiin alaluokkiin. Aineistolähtöinen luokittelu mahdollisti paitsi olemassa olevaan sosiaalipedagogisen työotteen jäsennykseen yhdistettävien tekijöiden havaitsemisen, myös muiden, jäsennystä mahdollisesti täydentävien tekijöiden tunnistamisen. Lopuksi alaluokat sijoitettiin olemassa oleviin, sosiaalipedagogisen työotteen ominaispiirteitä kuvaaviin yläluokkiin. Analyysin edetessä havaittiin, kuinka aineistossa esiintyvät ilmaisut kietoutuivat toisiinsa ja menivät paikoin sisäkkäin. Esimerkiksi jotkut toimijuuden ja oman osallistumisen tuemista kuvanneet alkuperäisilmaisut olisi voitu sijoittaa myös toiminnallisuutta ja luovuutta tai yhteisöllisyyttä kuvaaviin luokkiin.

Seuraavassa taulukossa havainnollistamme analyysin toteutustapaa:

Taulukko 1. Analyysiesimerkki: dialoginen kohtaaminen

Alkuperäisilmaisu	Pelkistetty ilmaisu	Alaluokka	Yläluokka: sosiaalipedagogisen työtteen ominaispiirre
<p><i>Niin, se vuorovaikutus, kohtaaminen, et ihmisen se nähdyksi ja kuulluksi tulemisen tarve, se on niin perustarve riippumatta siitä onks se nolla vee vai 99 vee, niin sitten kun saat sen kokemuksen itseesi, että mä oon tullu nähdyksi ja kuulluksi niin sillä musalla voi tehdä sen (H4).</i></p> <p><i>... että me ollaan yhdenvertaisia taiteen äärellä ja niin sanottu asiantuntijuus on siinä näillä ihmisillä, jotka tulee ja mullon ehkä työkaluja ja keinoja sitten jotenkin kirkastaa sitä, sen taiteen mahdollisuus, että miten se toteutuu, mutta sit se asiantuntijuus siitä sisällöstä on näillä osallistujilla aina. (H9).</i></p>	<p>Vuorovaikutus</p> <p>Kohtaaminen</p> <p>Nähdyksi ja kuulluksi tulemisen tarve ja siihen vastaaminen</p> <p>iästä riippumatta taiteen avulla</p> <p>Kokemuksellisuus</p> <p>Yhdenvertaisuus taiteen äärellä</p> <p>Asukkaan asiantuntijuus</p> <p>Taiteilijan työkalut ja keinot</p>	<p>Asukkaan tasavertainen, vastavuoroinen ja kunnioittava kohtaaminen</p> <p>Asukkaan voimavarojen tunnistaminen ja asiantuntijuuden tunnustaminen</p>	<p>Dialoginen kohtaaminen</p>

Ammatillisten identiteettien neuvottelujen analyysissä aineistosta etsittiin alkuperäisilmaisuja, joissa haastateltavat kuvasivat ammatillisia tavoitteitaan ja mielenkiinnon kohteitaan, eettisiä periaatteitaan ja sitoumuksiaan työssä (Vähäsantanen, Paloniemi, Hökkä & Eteläpelto 2017, 17) tai itseensä ja omaan työhönsä kytkeytyneitä mielikuvia, arvoja ja ihanteita (Eteläpelto & Vähäsantanen 2008, 42–43). Näitä ilmaisuja pelkistettiin ja luokiteltiin aluksi ammatillisten identiteettien neuvotteluja kuvaaviin alaluokkiin. Yläluokiksi muodostettiin hoivayhteisöissä työskentelyn esille

nostamat 1) omiin arvoihin, asenteisiin, motivaatioihin ja elämän tarkoituksellisuuteen liittyvät identiteettineuvottelut, 2) työn ja työympäristön muutostilanteisiin liittyvät identiteettineuvottelut sekä 3) sosiaaliseen tukeen ja työssä jaksamiseen liittyvät identiteettineuvottelut.

Taulukko 2. Analyysiesimerkki: omiin arvoihin, asenteisiin, motivaatioihin ja elämän tarkoituksellisuuteen liittyvät identiteettineuvottelut

Alkuperäisilmaisu	Pelkistetty ilmaisu	Alaluokka	Yläluokka: ammatillisten identiteettien neuvottelut
<p><i>Ikäihmisen katsominen, se totta kai avaa minussa myöskin tätä omaa elämää ja alan mieltä, että mikä minun elämässä on ollut se motivaatio ja mitä on ollu ne mahdollisuudet ja hetket mitkä on vienyt minut eteenpäin, mikä minua kiinnostaa, mihin mä tartun, mistä mä voin luopua, mikä ei ole tärkeää... et miksi minä elän... Se (pysähtyminen iäkkäiden asukkaiden rinnalle) kasvattaa minussa ymmärrystä ja tajua toisesta ulottuvuudesta... nähdä omaa elämää toisin silmin ja nähdä sitä elämää toisenlaisena kuin mitä se on. Ja ymmärtää olla tekevä mitään, tuomoinen odotuksen taito... tietynlainen hiljaisuuden kanssa oleminen ja hyvin vähän määrän kanssa oleminen. Tommosen vaatimattomuuden kanssa oleminen ja sen hyväksyntä. (H3)</i></p>	<p>Ikäihmisen katsominen ja oman elämän peilaaminen: motivaatio, mahdollisuudet, eteenpäin meneminen, kiinnostukset, tarttuminen, luopuminen, elämisen tarkoitus</p> <p>Ikäihmisen rinnalle pysähtyminen: ymmärrys toisesta ulottuvuudesta, oman elämän näkeminen toisin ja toisenlaisena, odotuksen taito, hiljaisuuden kanssa eläminen, vähällä pärjääminen, vaatimattomuus ja sen hyväksyntä</p>	<p>Ikäihmisen kohtaamisesta esille nouseva oman elämän arviointi</p> <p>Ikäihmisen kohtaamisesta esille nousevat arvot</p>	<p>Omiin arvoihin, asenteisiin, motivaatioihin ja elämän tarkoituksellisuuteen liittyvät identiteettineuvottelut</p>

Tutkijoina noudatimme Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeen (2023) mukaisia toimintatapoja eli rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössä, aineistojen käsittelyssä sekä tutkimuksen ja sen tulosten arvioinnissa. Tutkimusluvut hankittiin koronapandemian vuoksi Itä-Suomen yliopiston vallitsevien käytäntöjen mukaisesti sähköpostitse ja kunkin osallistujan haastattelun alussa annetulla ja tallennetulla tietoisella suostumuksella. Litteroidut tiedostot tallennettiin kullekin informantille annetulla koodilla tutkijoille varattuun tallennustilaan, johon ulkopuolisilla ei ole pääsyä. Tutkimusaineistojen analyysissa ja tulosten tulkinnessa pyrittiin teoriaohjaavuudesta huolimatta keskittymään aineiston tarjoamiin vihjeisiin, tuomalla tutkittavien ääntä esille runsailla haastattelunäytteillä. Luotettavien tulkintojen koettelemiseksi ja neutraalisuuden vahvistamiseksi hyödynnettiin tutkijatriangulaatiota (Denzin & Lincoln 1998). Artikkelin ensimmäinen kirjoittaja teki haastattelut, litteroi ne ja analysoi aineistoa. Muut kirjoittajat osallistuivat analyysiluokkien perusteiden ja nimeämisten koetteluun sekä tulosten ja johtopäätösten arviointiin.

Aineiston analyysin kytkeytyessä teoriaan riskinä on, että haastateltavien puhe alistetaan perustelemaan, havainnollistamaan tai elävöittämään teoreettista jäsennyttä tai tutkijan omia tulkintoja. Tällöin taiteilijoiden työotteiden moninaisuus hoivayhteisöissä voisi jäädä tunnistamatta. Tämän välttämiseksi aineistoa kuunneltiin refleksiivisellä otteella mahdollisimman tarkasti välttäen aineiston ohittamista, pakottamista tai ylitulkitsemista olemassa olevan teoreettisen jäsennyksen perusteella. Tästä esimerkkinä on kehollisuuden ominaispiirteen havaitseminen valmiin teoreettisen jäsennyksen ohi.

Kriittis-emansipatorisen sosiaalipedagogiikan (Hämäläinen 1995, 196–197) mukaisesti tutkimustamme motivoivat hoivayhteisöissä työskentelevien taiteilijoiden ja niissä asuvien iäkkäiden ihmisten toimijuuden mahdollisuudet ja niiden edistäminen. Tutkittavien antaessa eettisesti arkaluontoista tietoa esimerkiksi hoivayhteisöjen asukkaiden epäasiallisiksi kokemastaan kohtelusta, hoitohenkilöstön työtä koskevista ongelmista tai itseensä kohdistuneista epäkohdista, pohdimme erityisesti eettistä kirjoittamista. Pyrimme erityiseen huolellisuuteen siinä, miten kirjoitimme tutkittavistamme, heidän kokemuksistaan ja toimintaympäristöistään. Kuula (2011) muistuttaa, että vaikka yksittäisiä tutkittavia ei tunnistettaisi, epäeettisellä kirjoittamisella tutkija voi leimata koko tutkittavia edustavan ryhmän. Kriittisenkin tutkimuksen tehtävänä on ym-

märtää tutkittavaa kohdetta, ei halventaa tai mustamaalata tutkittavien ryhmää tai ilmiökenttää.

Sosiaalipedagogisen työotteen ilmeneminen taiteilijoiden työssä

Tulososion aluksi kuvaamme, millä tavoin sosiaalipedagogisen työotteen ominaispiirteet ilmenivät hoivayhteisöissä työskentelevien taiteilijoiden työssä. Työotteen osana käsittelemme erikseen kehollisuuden teemaa, joka ei ole eksplisiittisesti mukana sosiaalipedagogisen työotteen teoreettisessa jäsennyksessä mutta joka haastattelujen perusteella on keskeinen osa taiteilijoiden työtettä. Lopuksi tarkastelemme sitä, millainen merkitys sosiaalipedagogisella työotteella on taiteilijoiden ammatillisten identiteettien neuvotteluissa.

Dialoginen kohtaaminen

Haastateltujen taiteilijoiden työssä dialoginen kohtaaminen näkyi etenkin pyrkimyksessä hoivayhteisöjen asukkaiden vastavuoroiseen ja yhdenvertaiseen kohtamiseen ja heidän elämänsä ja elämäntarinoidensa tunnistamiseen. Jokainen haastateltu nimesi työnsä tärkeimmäksi ja keskeisimmäksi tavoitteeksi kohtamisen hoivayhteisöjen asukkaiden kanssa. Kohtamiseen sisällytettiin vuorovaikutteisuus, esimerkiksi asukkaiden nähdyksi, kuulluksi, kohdatuksi ja kosketetuksi tulemisen tarpeeseen vastaaminen taiteen avulla ja menetelmillä.

Niin, se vuorovaikutus, kohtaaminen, et ihmisen se nähdyksi ja kuulluksi tulemisen tarve, se on perustarve riippumatta siitä onks se nolla vee vai 99 vee, niin sitten kun saat sen kokemuksen itseesi, että mä oon tullu nähdyksi ja kuulluksi niin sillä musalla voi tehdä sen. (H4)

Pyrkimys tasavertaisuuteen ja vastavuoroisuuteen ilmeni taiteilijoiden työssä kiinnostuksena asukkaita kohtaan ja haluna tutustumiseen ja yhteiseen työskentelyyn. Asukkaiden toimintakyvyn, useimmiten muistisairauksien, asettamia rajoitteita otettiin huomioon korostamalla kiireettömyyttä ja ajan antamista. Toimintakyvyn heikkenemisen, kognitiivisten taitojen katoamisen ja sairauksien vastavoimana nähtiin pitkä elämänhistoria.

Ja se kokemus olikin näissä vanhainkodeissa, joissa vierailtiin, että olisi suunnaton vääryys lähteä alempiarvioimaan vanhusyleisöä. Että vaikka

siellä on toimintakyky heikentynyt ja kognitiiviset taidot ja on paljo sairauksia ja tosi huonokuntoisia, niin siellä on silti se valtava elämänhistoria. Että ei tarvi pelätä, että mitä he pystyvät ottaa vastaan tai heille ei sillä tavalla tehdä erityistaidetta. (H11)

Pyrkimys yhdenvertaisuuteen ilmeni myös kuvauksissa asukkaista taiteellisen toiminnan sisällöntuottajina ja asiantuntijoina. Heidän elämäntarinsaan toimivat dokumenttimateriaalina taideteoksille ja pohjina uusille taideproduktioille. Näin haluttiin vahvistaa sekä asukkaiden että henkilökunnan ”ääntä” yhteisöllisten taidetuotosten välityksellä.

Et ehkä itsellä on se oma kiinnostus, että kuinka paljon pystyy käyttämään sitä ihmisten omaa dokumenttimateriaalia materiaalina siihen taideteokseen ja sen asukkaan äänen ja myös henkilökunnan äänen vahvistaminen sitä kautta. Pistää sen ikään kuin johonkin toiseen kehykseen niin siitä ehkä se peilautuu, jotenkin uusina merkityksinä. (H7)

Hoivayhteisöjen asukkaiden tunnustamiseen tähtäävä asenne välittyi useiden haastateltujen pyrkimyksissä nähdä asukas ”ihminen ihmisenä”, ohi toimintakyvyn rajoitteiden ja diagnoosien. Tunnustamista kuvasi myös empaattisuus, ymmärrys asukkaista erilaisessa yhteiskunnassa eläneinä, parhaan ymmärryksensä mukaan toimineina ja itse omia valintojaan tehneinä subjekteina.

Minun mielestäni (tärkeää on) se, että näkee, että jokaisella on ollut pitkä elämä, kaikenlaisia kokemuksia, niin hirveän erilaisia. Sellainen ymmärtäminen, että ne ihmiset ovat eläneet ihan toisenlaisissa ympäristöissä, ihan toisenlaisessa yhteiskunnassa... ja he ovat siellä toimineet parhaan ymmärryksensä mukaan ja tehneet omia valintojaan... Joku katuutuu jotakin asioita ja ajattelee, että on tehnyt hirveän hyvin ja pystyy sitä avaamaan. Ja minun mielestäni se, että me voimme antaa siihen inhimillisyyttä ja ymmärrystä ja lohdutustakin, semmoisissa tilanteissa kun tuntuu, että on tehnyt väriä valintoja. Jotenkin että vieläkin on suru jostakin asiasta. (H5)

Toimijuuden ja oman osallistumisen tukeminen

Taiteilijoiden työssä korostui asukkaiden ja joskus myös toimintaan osallistuneiden hoitajien taideosallisuuden tukeminen ja merkityksellisyy-

den kokemusten vahvistaminen. Muisteleminen taiteen keinoin sisältyi jokaisen haastatellun työhön. Aineistossa on lukuisasti esimerkkejä siitä, kuinka eriasteisesti muistisairaat, jopa osittain puhe- tai liikuntakykynsä menettäneet asukkaat, tanssivat ja liikkuivat musiikin mukana, lauloivat ulkomoistista tai musisoivat itsenäisesti tai tuetusti. He myös muistelivat elämäänsä ja kertoivat tarinoita, näyttelivät tai valokuvasivat. Seuraava haastatteluote kuvaa, kuinka musisointiin osallistuminen tuki kognitiivisuutta ja tuotti elämyksiä osallistujille.

On se vaan niin totta, kun meidän mieli on vahva ja sit kun mieli saa ruokaa ja sitä viedään laulujen kautta reissuihin kun ei enää rollalla muuten pääse. Niin me ollaan välillä Italiassa ja välillä me ollaan Pariisissa ja välillä me käydään Imatralla ja välillä Ellin kanssa Joensuussa ja Suhmuran Santraa on sen kymmenen kertaa pohdittu että miksi se lähti sinne ja miksei se mennytkään Muloon ...ne asiat tapahtuu koska meillä on musiikki, ja kun meillä on tunnekeskukset vielä olemassa ja ne säilyy vaikka sulla jo häviää sanat, niin se pieni tuike, mikä sieltä tulee, toiset lähtee liikkumaan, rullaamaan itteensä (pyörätuolilla). (H4)

Taideosallisuuden tukemisessa ja vahvistamisessa taiteilijan työn onnistumisen ehtona korostettiin yleisesti ennakkoinnin ja valmistautumisen tärkeyttä.

Se ennakkotyö on ensimmäinen ihan menetelmänä, että mihin mä oon ylipäätään menossa, minkä kuntoisia he on, mikä osallisuusaste elikkä onko siellä syvästi muistisairaita...he jotka on laitoshoidossa niin hehän, kuten joku sano ihanasti, on mennyt puhumattomuuden rajan tuolle puolen, vai puhumisen rajan tuolle puolen. (H4)

Valmistautumisesta huolimatta ennakoimattomat ja odottamattomat tilanteet hoivayhteisössä tai yksittäisten asukkaiden kohdalla olivat tavallisia. Esimerkiksi asukkaiden kuolemat kuuluivat hoivayhteisöjen arkipäivään. Taidetoimintaa ohjaamaan tulevalle taiteilijalle tieto hoivayhteisöjen muuttuneista tilanteista ei aina välittynyt. Silloin ”hetkessä olemisen”, joustavuuden ja tilannetajuisuuden merkitys korostui.

Joskus on saattanu yhteisöstä menehtyä monta ihmistä, he menee aika rypässä tuntuu välillä siellä, niin silloin kun sä meet sinne ja yhtäkkiä

aistit, et nyt täällon jotain. Ja sit selviää et, yks kerta kolme oli kuollut tosi pienen ajan sisällä ja yhden siunaustilaisuus oli just menossa viereisessä kappelissa...ja et sä oot just sitten että aah, ei tää kappale (Hummani heil) toimi ollenkaan. Eli se on, se on iso menetelmä olla hetkessä, ymmärtää se. (H4)

Toimijuuden ja oman osallistumisen tukeminen näyttäytyi taiteilijan työssä hiljaisuuden ja pysähtyneisyyden rikkomisena, jonkin uuden esille tuomisena ja uteliaisuuden herättelemisenä hoivayhteisöissä, kuten seuraava haastatteluote havainnollistaa.

Se asukkaiden elämänlaatu vois kenties parantua, kun heitä ei unohdeta siellä eristyksissä ja omassa hiljaisuudessaan ja omassa kuplassaan, vaan ikään kuin edelleen rikotaan ihmisten kuplat ja tuodaan jotakin vielä uutta esille ja herätetään uteliaisuutta ihmisissä...ollaan ihmisen kanssa tekemisissä, ettei he vaan toista itseään päivästä toiseen vaan siinä voi olla vielä jotain, jota mä en tiennyt...että jotain tällaista uteliaisuutta on tapahtunut, on herätetty ja että henkilökuntakin uusilla silmillä ja korvilla katsoo asukkaita. (H3)

Yhteisöllisyys

Taiteilijoiden työssä yhteisöllisyyden vahvistaminen ja yhteistoiminnallisuus ilmenivät pyrkimyksinä rakentaa taideprojekteja yhteistoiminnallisesti henkilökunnan ja lähijohdon sekä esimerkiksi kuntien kulttuuritoimen kanssa. Kukaan haastatelluista ei kuitenkaan kertonut hoivayhteisöjen asukkaiden osallistuneen näihin neuvotteluihin. Osa taiteilijoista kuvasi työtään palveluammattilaisina toimiessaan rahoittajien ja hoivayhteisöjen määrittelemissä painopisteissä.

Ja siis mä ajattelen olevani palveluammattissa, mä en mee individualistisesti esittelemään itseäni vaan mä menen työskentelemään heidän kanssaan. Ja henkilökunnalla on tieto siitä, mikä on se yhteisö ja mikä heillä on se tarve, niin mä sillä tavalla pyrin ja mielelläni kuuntelen, ja sit heidän tarpeistaan käsin mietin, mitä se vois olla mitä mä teen. (H8)

Osa taiteilijoista työskenteli pelkästään hoitohenkilöstön kanssa ennen asukkaiden pariin menemistä. Hoitohenkilöstölle ja lähijohtajille suunnatuissa työpajoissa, valmennuksissa tai koulutuksissa taiteilijoiden työ-

otteesta välittyivät pedagogiset yhteisökasvatuksen elementit. Taiteilijat pyrkivät edistämään yhteisöllisyyttä ja parantamaan hoitohenkilöstön työhyvinvointia kiinnittämällä tietoisesti huomiota esimerkiksi ryhmädynamiikkaan.

Mä oon pedagogisesti ajatteleva muusikko ja mua kiehtoo se ryhmä, mua kiehtoo se ryhmän dynamiikka. Se on aivan sama, onko mulla yritysjohtajia, hoivayhteisön porukkaa, alakoulun eskarit, ihan sama mitä mulla on, niin siellähän on tietyt lainalaisuudet, siellä on joku, joka on voimakkaampi kuin toinen ja sit siellä on joku, joka vetäytyy. (H4)

Useimpien taiteilijoiden yhteisöllisestä työotteesta oli tunnistettavissa sosiokulttuurisen innostajan tavoitteita, rooleja ja tehtäviä. Taiteilijat toivat yhteen hoivayhteisöjen asukkaita, henkilökuntaa ja omaisia taide-toiminnan ympärille edistäen samalla ihmisten välistä vuorovaikutusta. He herkistivät ja vahvistivat erityisesti asukkaiden luovuutta ja sosiaalista osallisuutta toiminnallisten ja ilmaisua tukevien menetelmien avulla huomioiden asukkaiden vielä olemassa olevia tai jo unohtuneita voimavaroja. Innostamistyön keskeinen tavoite, arjen laadullinen parantaminen, ilmeni taiteilijoiden pyrkimyksissä tukea hoivahenkilöstön osallistumista kulttuurihyvinvointitoimintaan ja sen myötä hoivayhteisöjen arjen laadulliseen parantamiseen.

Tärkeää tietysti on juuri se aktiivisuuden löytäminen, että ihmiset on hahmottanutkin ne omat taidot tai omat kyvyt tuottaa lisää sekä asukkaiden että henkilökunnan osalta, se että ne on innostuu kehittämään sitä omaa yhteisöä. Ja jotenkin vahvasti vuorovaikutuksessa haluaa rakentaa ja jatkaa sitä kehittämistä, koska se vaatii juurikin, että pitää olla jonkinlainen palo ja into sisällä lähtee siihen. Se kehittäminen vaatii sen uuden löytämisen, vaikka se onkin pelottavaa. (H9)

Toiminnallisuus ja luovuus

Taiteellisten ja luovien menetelmien kirjo tuli aineistossamme monipuolisesti näkyville eri taiteenaloille kouluttautuneiden ammattilaisten työssä. Haastatteluissa kuvataan toistuvasti taiteilijoiden pyrkimystä tunteiden liikutteluun taiteen avulla ja sen myötä elämyksellisyyden ja merkityksellisuuden vahvistamiseen hoivayhteisöissä.

Kyl mä huomaan, että se elämänlaatu siinä pysähtyneessä yhteisössä, että siellä on rauhaa, mut siellä on myös pysähtyneisyys, eli laitoksetta keskimäärin puuttuu elämä. Ja sillä mä tarkotan, että sieltä puuttuu tunteiden liikuttelu eli ihmisiä hoidetaan niiden perustarpeiden täyttämiseksi mutta se ihmisen tarve tulla nähdyksi ja kuulluksi yleensä liittyy tuntemiseen...ja että tekemällä tätä työtä, mä osun siihen kohtaan sekä henkilökunnan että asukkaiden kohdalla. Niin sitä mä pidän mä tavoitteena, että mä saisin liikuteltua, mä saisin tuotua sinne (hoivayhteisöön) jotain, mikä ei siihen arkeen kuulu. (H4)

Seuraavan haastattelun kokemuksesta välittyvä ilo vastavuoroisesta taide-elämyksestä asukkaan kanssa.

Sit on niitä hetkiä, että se tilanne kääntyy nimenomaan toisinpäin, että joku asukas yhtäkkiä alkaa lausua mulle itse kirjottamaansa runoa ulkomuistista...ja sit mä olenkin siinä kokijan roolissa ja se havahduttaa, tajuaa, miten etuoikeutettu ja erityinen se tilanne on, että okei, et vau, tämmönen hetki oli ja tämmönen ihminen jako mulle jonkun oman pöytälaatikkorunonsa. (H7)

Käytännön ja teorian yhteys

Käytännön ja teorian yhteys nousi eksplisiittisesti esille vain yhdessä haastattelussa haastattelun kertoessa sosiokulttuurisesta innostamisesta oman työnsä ohjenuorana.

Semmoinen yleispyrkimys olisi kuitenkin tuottaa sillä taiteellisella ja kulttuurisella toiminnalla jonkinlaista hyvinvointia ja myös aktivoida ihmiset toimimaan niissä yhteisöissä itse laaja-alaisemmin ja näkemään ne mahdollisuudet sen oman ympäristön kehittämisessä. Elikkä tässä on semmoista sosiokulttuurisen työn vahvaa taustaa ja sosiokulttuurisen innostamisen lähtökohtia oman työn ohjenuorana. Et se kyllä kulkee siinä omassa työssä mukana vahvasti. (H9)

Kolmitasoisuus

Kohdistimme sosiaalipedagogisen työtteen kolmitasoisuuden analyysin etsimällä haastatteluaineistosta alkuperäisilmauksia, joissa haastateltavat pohtivat omaa tulevaisuuttaan ikääntyneiden kulttuurihyvinvoinnin kentällä (ks. Aineisto ja menetelmät, teemahaastattelukysymys 5). Kohden-

nuksen perusteluna oli ymmärrys taiteilijoista muutostoimijoina, joiden visioilla on merkitystä kulttuurihyvinvointitoiminnan integroimisessa hoivayhteisöjen arkeen. Freiren (2005) pedagogiikassa ”utooppisen ilmestyksen” eli tulevaisuuden visioiden pohtiminen yhdessä muutosta haluavien ihmisten kanssa on keskeinen lähtökohta sille, että muutos voi aidosti toteutua.

Lähes jokainen taiteilija näki tulevaisuutensa taide- ja kulttuurialan ammattilaisina ikääntyneiden kulttuurihyvinvoinnin kentällä valoisana. Yhteiskunnassa laajenevan kulttuurihyvinvointi-ilmiön myötä uskottiin, että iäkkäiden ihmisten kulttuurisia oikeuksia, elämänlaatua ja elämän merkityksellisyyttä ymmärretään ja huomioidaan tulevaisuudessa paremmin. Karttuvan tutkimustiedon ja saatujen hyvien kokemusten myötä myös taiteen monitasoisen vaikuttavuuden uskottiin vakuuttavan päätöksentekijöitä. Tämän toivottiin näkyvän erityisesti taide- ja kulttuuritoiminnan rahoituksessa, joko ulkopuolisena, esimerkiksi valtion rahoituksena tai taiteilijoiden palkkaamisena osana kuntien tai sosiaali- ja terveyspalvelujen omaa budjettointia. Tutkimushaastattelujen aikaan, keväällä 2021, yhteiskunnallista keskustelua tulevan sote-uudistuksen voimaannollista (1.7.2021) käytiin jo vilkkaasti. Seuraavassa haastateltu pohtii kulttuurihyvinvoinnin rakenteita tulevassa uudistuksessa.

Ajattelen, että sellaisia (kulttuurihyvinvointiin liittyviä) tavoitteita on kovasti, että myös uusiin rakenteisiin sote-malleihin saadaan tällaista. Olen tosi optimistinen siinä suhteessa, olen ymmärtänyt, että vanhoja ja hyviä, toimivia kulttuurirakenteita on murskattu. Ja nyt kun on kaikki laitettu uusiksi, ne pitää taas rakentaa uudelleen. Luulen että rakentamisen tahtoa on aika monella kentällä. (H5)

Pysyvien kulttuurirakenteiden lisäksi unelmoitiin pitkäkestoisen työn mahdollisuuksista ja jatkuvuudesta ikääntyneiden hyvinvointipalveluissa. Tämän uskottiin toteutuvan esimerkiksi kulttuurihyvinvointisuunnitelmien ja -strategioiden sekä kulttuuri-, sosiaali- ja terveysalojen verkostoitumisen ja monialaisen yhteistyön myötä. Visioissa kaupunkien palvelukeskukset tai maaseutujen kyläkoulut ovat kulttuurikeskuksia, joihin kaikilla alueiden asukkailla on pääsy ikään katsomatta. Maaseutujen iäkkäät ihmiset pääsevät osallistumaan taiteeseen omien kotiensa lähellä. Tämän seurauksena yhteisöjen ja kylien elinvoima vahvistuu ja myös taiteilijat työllistyvät.

Ja näitä palvelutaloja, vois ruveta enemmän ajattelemaan kylän kulttuurikeskuksina et jos, jos kyläkoulutkin pikkuhiljaa lakkautuu ja että ikäihmisethän haluaa asua mieluiten omilla kotikulmillaan loppuun asti. Jos niitä pystys alueilla pitämään ja hyödyntämään...elinvoimaa hyödyntävänä, niin se ois kyllä hienoa...ja siinä samassa rysäyksessä vois ne taiteilijatkin samalla oven avauksella mennä sisään. (H7).

Jokainen haastateltu näki itsensä tulevaisuudessa työskentelemässä työpareina hoiva-alan ammattilaisten kesken. Useimmat näkivät myös suunnitelmallisen ja pitkäjänteisen yhteistoiminnan, yhteisen koulutuksen ja hybridiammattilaisuuden kehittyvän edelleen. Taiteilijoiden toiveissa ikääntyneiden ihmisten omaiset ja lähipiiri osallistuvat tulevaisuudessa enemmän hoivayhteisöjen taidetoimintaan, jolloin kulttuurihyvinvointitoiminnasta tulee yhteisöllisempää ja vaikuttavampaa. Tulevaisuudessa taiteilijat kuuluvat ”itsestään selvänä” osana hoivayhteisöjen henkilöstöön. Monialaisen ja pitkäjänteisen työn myötä eri ammattien ja ammattilaisten keskinäinen arvostus ja vastavuoroinen tietotaito lisääntyy, hoivayhteisöjen työilmapiiri parantuu ja hoivakulttuuri rikastuu.

Mahdollisuuksia on paljon, ja tietysti toivos, että sote-alan puolella olis ihan myös ihan se oma budjettirivi tälle taide- ja kulttuuritoiminnalle... ja sitten ehkä tuo työpariasia, sen toivois kans kehittyvän, koska mä uskon siihen, että mitä enemmän hoiva-alan osaa ja pystyy keskittymään siihen (hoidolliseen) puoleen ja sitten taiteilija voi tuoda sitä omaa asiantuntemustaan ja sit yhteistyöstä varmasti syntyy semmosta hedelmällistä ja toisiaan ruokkivaa. (H7)

Mä fantasioin tulevaisuudesta, jossa taiteilijat ovat ihan peruskauraa hoivayhteisöissä, että se työn vaikuttavuus voi tapahtua ainoastaan sillä, että siellä yhteisöissä on taidetta säännöllisesti ja pitkäkestoisesti, että sillä tavalla se voi muuttaa sitä ympäristöä. (H8)

Johtamisen, johtajuuden ja johtajien merkitystä korostettiin tulevaisuuden kulttuurihyvinvointitoiminnan integroimisessa hoivayhteisöihin. Johtajat nähtiin muutoksen avainhenkilöinä.

Ihmiset kyllä tiedostaa, että tää on tarpeellista ja hyvää tämmönen taide-työskentely missä tahansa yhteisössä. Mutta en tiiä miten vaikeeta se on

saaha johtotasolle ja käytäntöön, et sillonhan ne vaikutukset näkyis, jos siihen ottaantuis oikeesti koko se työporukka ja nimenomaan johtajat. Sieltähän ne kaikki lähtee, jos johtaja halua ryhtyä jotain asiaa ajamaan, niin sitten työntekijätkin tulee mukana. (H2)

Yksilötasolla haastellut visioivat omia uranäkymiään ikääntyneiden hyvinvoinnin kentällä eri tavoin. Jotkut näkivät itsensä kunta- tai aluetaitelijoina tai taidelähettiläinä työskentelemässä useissa eri sosiaali- ja terveysalan toimipaikoissa. Joidenkin haaveena oli pitkäjärteinen työskentely yksittäisissä hoivayhteisöissä ikääntyneiden ihmisten taideosallisuuden ja henkilökunnan työhyvinvoinnin kehittämisen parissa. Yhteistä useimmille haastatelluille oli haave työparityöstä paitsi hoiva-alan ammattilaisen myös eri taiteenaloja edustavien kollegojen kanssa monitaiteisesti.

Minusta olisi tosi hienoa sellainen, että olisi paikan oma taiteilija. Jos haluttaisi että olisi eri aloilta, niin kunnalla on ikäihmisten taiteilijoita palkattuna useampia. Että he voisivat kiertää useammissa paikoissa, että siinä on mahdollista oppia tuntemaan ne ihmiset, joiden kanssa tekee sitä työtä. Ja toisaalta voisi tehdä muidenkin eri alojen taiteilijoiden kanssa mahdollisesti aina välillä yhteistyötä. (H5)

Kehollisuus

Taiteilijoiden haastatteluaineistoa analysoidessamme havaitsimme, miten kehollisuus eri merkityksineen tuli esille ikään kuin taiteilijoiden työtöytä läpileikkaavana ominaispiirteenä. Kehollisuus kytkeytyi dialogiseen, tunnistavaan ja tunnustavaan kohtaamiseen ja työskentelyyn asukkaiden kanssa. Kehollisuuden merkitys korostui myös toimijuuden ja oman osallistumisen tukemisessa sekä toiminnallisuuden ja luovuuden elämyksellisessä mahdollistamisessa. Syvällisiä, ammatillista identiteettiä liikuttelevia kohtaamisia asukkaiden kanssa kuvattiin kehollisesti, vaiston ja aistienvaraisena tekemisenä.

Siinä (taidetyöskentelyssä asukkaahan kanssa) on aika paljon asioita, joita ikään kuin lonkasta tehdään ja käytetään omaa, kokemusta tietysti, ja vaistoa, ja myöskin omien aistien kautta, ikään kuin aistitaan mikä on siinä hetkessä se oikea tapa lähestyä. (H3)

Kehollisuuden merkitystä ilmentettiin erityisesti suhteessa muistisairai-

siin asukkaisiin (ks. Hendriks 2017; Lehikoinen 2019). Mitä pidemmälle muistisairaus oli edennyt, sen tärkeämmässä roolissa keholliset elementit olivat taiteilijan ja asukkaan kohtaamisissa. Kehollisuutta kuvattiin esimerkiksi erilaisten äänten resonoitumisena taiteilijan ja asukkaan kehoissa, tuoksujen ja erilaisten materiaalien tunnusteluna tai yhdessä liikkumisen aikaansaamina reaktioina. Myös osallistujien tunteet ja elämykset ilmenivät kehollisesti nauruna, itkuna tai kehon erilaisina asentoina. Useimmat taiteilijat kuvasivat kohtaamisia asukkaiden kanssa aistien tasolla, jolloin puheella tai kognitiivisella toimintakyvyllä ei ollut merkitystä. Kosketus, kuten käden laittaminen olkapäälle, halaaminen, hiusten silittäminen tai kampaaminen, kädestä pitäminen tai käsien liikuttelu yhdessä asukkaan kanssa helpotti kohtaamista ja mahdollisti myös vuodepotilaana olleen muistisairaana asukkaan osallistumista tuetusti toimijana.

Se lähilaulu on semmoista, että mä oon siellä huoneessa sängyn vieressä ja usein kosketan myös sitä ihmistä, vaikka lasken käden olkapäälle tai otan käsistä kiinni ja sitten liikutan niitä siinä samalla kun laulan. Ja se on hämmentävää, kun saattaa kuvitella, että se ihminen on jossain ihan muualla, mutta sitten yhtäkkiä silmät aukeaa ja hän osaakin laulaa ”Maa on niin kaunis”. (H13)

Erityisesti tanssijoiden työotteen kuvauksista välittyivät kinesteettisyyteen, liikkeeseen ja tunteiden aistimukseen liittyvät teemat. Seuraavassa haastateltu havainnollistaa, miten kehollinen kohtaaminen tuotti aineksia sekä yhteiseen tekemiseen että taiteilijan omaan ammatilliseen työhön.

Yksi katsoja sanoi, että kun hän näkee mun liikkuvan, näkee sen, kuinka mä nautin tanssia, niin hän tuntee sen omissa luissaan ja lihaksissaan, niin se kiteytti mulle jotain niistä esityksistä, että mihin niillä pyritään... Tätä työn ydintä on ollu ne kohtaamisen hetket ja se, että käyttää sitä omaa kehoa siinä kohtaamisen hetkissä. Ei niin että mä tanssisin, vaan mä aistin ja poimin itseeni sitä toisen kehonkieltä ja kaikkee. Ja toisaalta niistä tunnelmista, mitä mulle omaan kehoon tulee niistä kohtaamisista. Sen jälkeen niistä mä haen taas, toisaalta infoa siihen, mitä me tehtäis ensi kerralla ja toisaalta niitä taiteellisia ideoita. (H1)

Havaintoamme kehollisuuden merkityksestä tukee Fosterin (2012, 44–45) ajattelu kehon, minuuden, toimijuuden ja tiedon kietoutumisesta

toisiinsa. Olemme yhteydessä maailmaan nimenomaan kehollisuutemme kautta. Kehossa olevia havaintoja, tunteita ja muistoja tutkimalla voidaan ymmärtää sitä, miten olemme maailmassa ja miten maailma on meissä. Taiteen, kuten tanssin tai teatterin harjoittaminen voi muuttaa ymmärrystämme tiedon ja totuuden luonteesta ja auttaa näkemään koko maailmaa uudella tavalla.

Näkökulmia taiteilijoiden ammatilliseen identiteettiin ja työotteeseen

Sosiaalipedagoginen teoreettinen jäsenitys antaa yhden kiinnostavan näkökulman taiteilijoiden työotteeseen ja tarjoaa siihen käsitteellistä jäsenitystä. Sosiaalipedagogisen työotteen mukainen työskentely mahdollisti hoivayhteisöjen iäkkäiden asukkaiden dialogisen, vastavuoroisen ja tunnustavan kohtaamisen, jonka jokainen haastateltu nimesi työnsä tärkeimmäksi tavoitteeksi. Myös asukkaiden luovuus ja taideosallistuminen yksilöllisesti ja yhteisöllisesti mahdollistui ja palkitsi taiteilijoita. Sosiaalipedagogisen työotteen ominaispiirteiden mukainen työote mahdollisti taiteilijan työskentelyn ammatillisen identiteettinsä eli omien arvojensa, ammatillisten tavoitteidensa ja mielenkiintonsa kohteiden mukaisesti. Työskentely iäkkäiden asukkaiden kanssa herätti myös syvällisiä arvioihin, asenteisiin, motivaatioihin ja elämän tarkoituksellisuuteen liittyviä identiteettineuvotteluja, mitä seuraava haastatteluote ilmentää.

Ja että vanhuksset pääsis vielä jotenkin olemaan, työskentelemään itsekin, ehkä luomaan sellaisten asioiden äärellä, kun mitä se kuolema ja elämän loppuminen herättää tai mitä on oman seksuaalisuuden kokemukset elämän loppupäässä...tai se itsemääräämisoikeus oman kehon kanssa. Et nää on ehkä tämmösiä ideaaliajutuksia että jos aattelee sitä omaa vanhuuttaan, että jos sais itsekin olla vielä näitten aiheitten äärellä vaikka olikin jo autettavassa kunnossa...Ei sit ajateltais, että se ihminen käpristyy joksikin, tavallaan muuksi kun me ollaan, että se sama ihminen siellä sisällä on niine kaikkine kerroksineen, vaikka keho sillä tavalla rapistuisikin. Niin miksi oletetaan, että sinne ehtoapuolelle kuuluu aina vaan tietynlaiset asiat? (H11)

Ammatillisten identiteettien neuvottelut eli itsen ja omaan työhön kytkeytyvien mielikuvien, sitoumusten, arvojen ja ihanteiden uudelleen arviointi ja muokkaus korostuvat erityisesti työn ja työympäristön muu-

tostilanteissa (Vähäsantanen ym. 2017, 17, 27). Esimerkiksi asukkaiden sairaudet ja kuolema, aggressiivinen käyttäytyminen, osastojen pahat hatut ja sängyissään tai television ääressä omissa maailmoissaan istuneet tai maanneet asukkaat saivat taiteilijoita refleктоimaan syvällisesti arvojaan, ikääntyneiden hoivan etiikkaa sekä omaa jaksamistaan ja työhyvinvointiaan. Pohdinnoissa korostuivat asukkaiden itsemääräämisoikeuteen ja elämän mielekkyyteen liittyneet kysymykset hoivayhteisöjen usein karuksi koetussa arjessa sekä sosiaalisen tuen puute, joka heijastui omaan jaksamiseen. Useat haastatelluista korostivatkin työparin merkitystä tai toivoivat itselleen työparia työssä kohdattavien emotionaalisesti kuormittavien asioiden purkamisessa.

Esitysten jälkeen on ollut tosi raskas olo, se arjen karuus, että piipahdat sen ihmisen luona, joka makaa siellä märissä vaipoissa ja televisio pauhaa. Ja ehkä hän säikähtää sitä sunkin tulemista ja ei saa hyvää kontaktia...ja et on pitänyt sit meijänkin luoda niit keinoja, et miten me sit puretaan se työparina ja itse henkilökohtasesti sit jälkikäteen, se ettei jää kantaa sitä huonoa oloa arjessaan mukana. Että sen kanssa haluttiin olla tosi tarkkana, että me tullaan itse läsnä olevina ja rauhallisina, silleen hyvä maadoittunut vireystaso. Se sitten pystyy myös mahdollistamaan sen kontaktin. (H11)

Yhteenveto ja johtopäätökset

Tutkimuksessamme kysyimme, kuinka sosiaalipedagoginen työote ilmenee hoivayhteisöissä työskentelevien taiteilijoiden työssä ja millainen merkitys työotteella on heidän ammatillisten identiteettiensä neuvotteluissa. Nojauimme tutkimuksessamme sosiaalipedagogisen työotteen jäsenyykseen (Nivala & Rynnänen 2019, 342) sekä subjektikeskeiseen, sosiokulttuuriseen näkökulmaan ammatillisesta toimijuudesta ja ammatillisten identiteettien neuvotteluista (Eteläpelto ym. 2013; Vähäsantanen ym. 2017).

Tutkimuksemme osoittaa, että sosiaalipedagogisen työotteen teoreettinen jäsenyys tarjoaa yhden käsitteellisen jäsenyyksen taiteilijoiden työotteelle. Tutkimus osoittaa myös taiteilijoiden roolin ja taiteellisten työmenetelmien merkityksen hoivayhteisöjen asukkaiden kulttuuriosallisuuden vahvistamisessa. Dialoginen kohtaaminen ilmenee taiteilijoiden työssä pyrkimyksenä etenkin hoivayhteisöjen asukkaiden tasavertaiseen ja vas-

tavuoroiseen kohtaamiseen. Kohtaaminen merkitsee asukkaiden nähdyksi, kuulluksi, kohdatuksi ja kosketetuksi tulemisen tarpeeseen vastaamista taiteen avulla ja menetelmillä yhteistoiminnallisesti. Taustavaikuttimena on kiinnostus asukkaita, heidän elämäntilanteitaan ja yhdessä työskentelyä kohtaan, sekä toimintakyvyn rajoitteet että luovuus ja voimavarat huomioiden (ks. Einchsteller & Holthoff 2011, 42–44). Eriasteisten muistisairauksien ja toimintakyvyn haasteiden vuoksi taiteilijoiden työssä korostuu pysähtyminen, kiireettömyys ja ajan antaminen (Hendriks 2017; Lehkoinen 2019).

Dialogiseen kohtaamiseen liittyvät tunnustamisen elementit näkyvät taiteilijoiden ottaessa asukkaiden pitkää elämänhistoriaa, muistoja ja elämäntarinoita sekä yhteisen taidetyöskentelyn että oman taiteellisen työnsä perustaksi. Asukkaiden mukaan ottaminen asiantuntijoina ja taiteellisen työn sisällöntuottajina mahdollistaa myös hoitohenkilöstölle ja asukkaiden omaisille asukkaan näkemisen voimavaraalähtöisesti, oman elämänsä merkityksellisenä toimijana ja subjektina hoivayhteisössä ja yhteiskunnassa (ks. Honneth 2005, 121).

Toimijuuden ja osallistumisen tukeminen ilmenee taiteilijoiden työotteessa ikääntyneiden asukkaiden taideosallisuuden ja merkityksellisyyden kokemusten vahvistamisena. Lähtökohtana työssä on ennakkosuunnittelu, tilannetajuisuus ja kyky muuttaa suunnitelmia joustavasti asukkaiden elämäntilanteissa ja hoivayhteisöjen arjessa tapahtuvien, ennakoimattomien tilanteiden keskellä. Vaikka toimintakyvyn moniasteisten haasteiden vuoksi iäkkäiden asukkaiden toimijuus ja oma osallistuminen jää usein vastaanottajan tasolle, esimerkkejä on myös kantaaottajan ja toimijan roolien mahdollistumisesta tuetusti (ks. Nivala & Rynänen 2019, 196–202).

Yhteisöllisyys ja siihen pyrkiminen ilmenevät taiteilijoiden työssä yhteisökasvatuksena kuten hoivahenkilöstön pedagogisena valmentamisena ja kouluttamisena ennen taidetoiminnan käynnistämistä tai pidempien taideprosessien aikana. Taiteilijoiden pyrkimys yhteisöllisyyden ja yhteistoiminnallisuuden vahvistamiseen ilmenee myös suhteiden luomisena eri toimijoiden välille heidän suunnitellessaan, toteuttaessaan ja arvioidessaan taidetoimintaa yhdessä hoivahenkilöstön, lähijohdon ja yhteistyökumppaneiden, kuten rahoittajien ja kuntakumppaneiden kanssa (ks. Hatton 2013).

Taiteilijoiden yhteisöllisestä työotteesta on tunnistettavissa sosiokulttuurisen innostajan tavoitteita, rooleja ja tehtäviä. Esimerkiksi ryhmäprosessesseja käynnistämällä taiteilijat saattavat yhteen hoivayhteisöjen asukkaita, henkilökuntaa ja omaisia edistäen ihmisten välistä kommunikaatiota.

He herkistävät ja vahvistavat erityisesti asukkaiden luovuutta ja sosiaalista osallisuutta toiminnallisten ja ilmaisua tukevien menetelmien avulla, tukemalla niitä kykyjä, jotka vielä ovat olemassa. Lisäksi he tukevat taiteellisten ja luovien elementtien kytkeytymistä hoivahenkilöstön työhön, pyrkien hoivayhteisöjen arjen laadulliseen parantamiseen. (Merino 1997, 31–54; Kurki 2007, 46–47.)

Toiminnallisuus ja luovuus välittyvät eri taiteenaloille kouluttautuneiden taiteilijoiden työssä monipuolisten taidemenetelmien soveltamisena yksilö- ja yhteisölähtöisesti. Luovien menetelmien avulla osallistujien tunteet, aistit, kehollisuus, kokemuksellisuus ja itseilmaisu helpottuvat ja vapautuvat (Nivala & Rynnänen 2019, 209, 211–213). Taiteilijoiden työotteessa ilmenee erityisesti pyrkimys erilaisten tunteiden liikkutteluun ja sen myötä vastavuoroisen elämyksellisyyden ja merkityksellisyyden vahvistamiseen hoivayhteisöissä.

Konkreettinen käytännön ja teorian välisen yhteyden pohdinta tulee eksplisiittisesti tutkimuksessamme esille vain yksittäisessä haastattelussa taiteilijan pohtiessa työskentelyään ja taideprosessien kehittämistä ohjaavaa tietoperustaa. Implisiittisesti haastatteluista välittyy paitsi käytännöllinen, myös omien taiteenalojen teoreettinen osaaminen. Yksilöidympi haastattelukysymys käytännön ja teorian yhteydestä tai merkityksestä omassa työssä olisi todennäköisesti tarjonnut aineistoa tämän ominaispiirteen analysoimiseen.

Kolmitasoisuus, eli yhteiskunnallisen, yhteisöllisen ja yksilöllisen yhteenkietoutuminen tulee näkyväksi taiteilijoiden hahmotellessa tulevaisuuttaan ikääntyneiden kulttuurihyvinvoinnin kentällä. Tulevaisuuden toivekuissa iäkkäiden ihmisten kulttuurisia oikeuksia, elämänlaatua ja merkityksellisyyttä arvostetaan enemmän. Taiteen monitasoinen vaikuttavuus on ilmeistä ja sitä myös resursoidaan erilaisilla rahoitusmekanismeilla. Taiteilijat kuuluvat keskeisenä ammattiryhmänä hoivayhteisöjen henkilöstöön tehden pitkäjänteistä ja vaikuttavaa monialaista työpari- ja verkostotyötä. Kulttuuri-, sosiaali- ja terveysalojen hybridiammattien ja yhteisen koulutuksen myötä eri ammattien ja ammattilaisten keskinäinen arvostus ja vastavuoroinen tietotaito lisääntyy, hoivayhteisöjen työilma- piiri parantuu ja hoivakulttuuri rikastuu. Johtajat ovat näiden prosessien avainhenkilöitä ja mahdollistajia. Taiteilijat työskentelevät laajasti sosiaali- ja terveysalan kentällä kunta-, alue- ja yhteisötaiteilijoina ja taidelähettiläinä ikääntyneiden ihmisten taideosallisuuden ja hoitohenkilökunnan työhyvinvoinnin parissa.

Kehollisuus eri merkityksineen läpäisee taiteilijoiden työtettä. Kosketus, aistienvaraisuus ja vastavuoroinen, nonverbaalinen viestintä, kytkeytyvät hoivayhteisön asukkaan dialogiseen ja tunnustavaan kohtaamiseen, toimijuuden ja oman osallistumisen tukemiseen sekä toiminnallisuuden ja luovuuden mahdollistamiseen elämysten kautta. Kehollisuuden merkitys korostuu erityisesti työskennellessä muistisairaiden asukkaiden kanssa (ks. Heimonen 2012; Hendriks 2017; Lehikoinen 2019). Kehollisuus ei eksplisiittisesti ole mukana työtteen teoreettisessa jäsennyksessä, mutta se sisältyy toiminnallisuuden ja luovuuden ominaispiirteeseen. Tutkimuksemme tulosten pohjalta ehdotamme sen lisäämistä omaksi erilliseksi periaatteeseen työtteen jäsennyksessä. Teoreettisesti jäsenämme kehollisuutta Merleau-Pontyn (1962, 112–118; 1968, 247–248) kehonfenomenologisen lähestymistavan mukaan. Havainnoimme ihmisinä todellisuuttamme ja rakennamme tietoisuuttamme ensisijaisesti kehollisen läsnäolomme ja aistihavaintojemme pohjalta. Aistivan kehon välityksellä olemme vastavuoroisesti suhteessa aistittavaan maailmaan ja sosiaalisiin suhteisiin. Se, kuinka toiset ihmiset näkevät ja kokevat meidät, rakentaa myös ymmärrystä itsestämme. Kannamme sosiaalista taustaamme, koettua historiaamme ja kaikkea kehojemme kautta omaksuttua tietoa kehoissamme.

Tutkimuksemme lisää ymmärrystä taiteilijoiden ammatillisten identiteettien neuvotteluista. Sosiaalipedagoginen työote, kehollisuus mukaan lukien, voi mahdollistaa taiteilijalle hänen ammatillista identiteettiään vastaavan tavan kohdata hoivayhteisöjen asukkaita dialogisesti, vastavuoroisesti ja tunnustavasti ja tukea heitä taideosallistumisessa yksilöllisesti ja yhteisöllisesti. Tämä on tärkeää, sillä mahdollisuus työskennellä omaa ammatti-identiteettiä vastaavalla työotteella voi vahvistaa taiteilijan ammatillista identiteettiä ja sen myötä ammatillista toimijuutta, roolia ja tehtäviä ikääntyneiden hoivayhteisöissä. Kohtaaminen ja työskentely ikääntyneiden asukkaiden kanssa ja hoivayhteisöjen arjen usein ennakkoimattomissa tilanteissa tuottaa myös ammatillisten identiteettien neuvotteluja eli saa taiteilijat määrittelemään uudelleen arvojaan, asenteitaan ja motivaatioitaan. Uudelleenmäärittely ilmenee paitsi suhteessa omaan työhön, myös omaan vanhuuteen ja elämän tarkoituksellisuuteen sekä työssä jaksamiseen ja työhyvinvointiin (ks. Stenberg 2016). Ammatillisten identiteettien neuvotteluissa ja uudelleenmäärittelyissä taiteilijoiden sosiaalisen tuen kuten työparin merkitys korostuu. Sosiaalisen tuen turvaaminen identiteettineuvotteluissa on tärkeää, jotta taiteilijat säilyttävät hyvinvointinsa ja luovuutensa kulttuurihyvinvoinnin toimijoina.

Pohdinta

Tutkimuksemme luo uutta ymmärrystä hoivayhteisöjen taiteilijoiden työotteesta ja sen merkityksistä ammatillisten identiteettien neuvotteluissa sosiaalipedagogisen työotteen teoreettisen jäsennyksen valossa. Työotteen jäsennystä voi hyödyntää esimerkiksi tarkistuslistana hoivayhteisöissä työskentelevien taiteilijoiden ja hoivahenkilöstön kulttuurihyvinvointitoiminnan suunnittelussa, käytännön toteutuksessa ja arvioinnissa.

Tulostemme mukaan kehollisuuden ominaispiirteen huomioiminen työotteessa voi vahvistaa erityisesti muistisairaiden iäkkäiden ihmisten itseilmaisua, vastavuoroista vuorovaikutusta ja dialogista kohtaamista. Tämän vuoksi kehollisuuden määrittäminen omaksi erilliseksi periaatteeksi työotteen jäsennyksessä on perusteltua. Työotteen yhteisöllisyyden ominaispiirteeseen sisältyvä sosiokulttuurinen innostaminen on sosiaalipedagogisen toiminnan kokonaiskehys, josta löytyy samoja ominaispiirteitä kuin sosiaalipedagogisen työotteen jäsennyksestä. Innostamisen voi ymmärtää omana työotteenaan, jolla voi jäsentää taiteilijoiden työtä.

Sosiaalipedagogisen työotteen tutkiminen auttaa ymmärtämään hoivayhteisöjen ammatillisissa käytännöissä kohdattavia ilmiöitä ja tuo uusia näkökulmia työkäytäntöjen ja -menetelmien kehittämiseen. Sen vuoksi ikääntyneiden hoivayhteisöjen hoitohenkilöstön työotteen tarkastelu sosiaalipedagogisesta näkökulmasta on kiinnostava jatkotutkimusaihe. Tutkimalla eri alojen ammattilaisten työotteiden mahdollisia yhteneväisyyksiä tai eroja saadaan tärkeää tietoa, jonka avulla voidaan edistää esimerkiksi hoivayhteisöjen kulttuurihyvinvointitoiminnan monialaista yhteistyötä.

LÄHTEET

- Bauman, Zygmund 2002. *Notkea moderni*. Tampere: Vastapaino.
- Cameron, Claire & Moss, Peter (eds.) 2011. *Social Pedagogy and working with children and young people. Where care and education meet*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. 1998. *The Landscape of Qualitative Research. Theories and Issues*. London: Sage.
- Eichsteller, Gabriel & Holthoff, Sylvia 2011. Conceptual foundations of social pedagogy: a transnational perspective from Germany. Teoksessa Claire Cameron & Peter Moss (eds.) *Social pedagogy and working with children and young people. Where care and education meet*. London: Jessica Kingsley Publishers, 33–52.
- Eteläpelto, Anneli & Vähäsantanen, Katja 2008. Ammatillinen identiteetti persoonallisena ja sosiaalisena konstruktiona. Teoksessa Anneli Eteläpelto & Jussi Onnismaa (toim.) *Ammatillisuus ja ammatillinen kasvu. Aikuiskasvatuksen 46. vuosikirja*. Helsinki: Kansanvalistusseura, 26–49.
- Eteläpelto, Anneli, Vähäsantanen, Katja, Hökkä, Päivi & Paloniemi, Susanna 2013. What is agency? Conceptualizing professional agency at work. *Educational Research Review* 10, 45–65. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2013.05.001>
- Foster, Raisa 2012. Tanssi-innostaminen herkistäjänä keholliseen ymmärrykseen. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* 13, 31–51. DOI: <https://doi.org/10.30675/sa.122072>
- Freire, Paulo 2005. *Sorrettujen pedagogiikka*. Suom. Joel Kuortti. Tampere: Vastapaino.
- Hatton, Kieron 2013. *Social Pedagogy in the UK. Theory and practice*. Dorset: Russell House Publishing.
- Heimonen, Kirsi 2012. Koska olet. Taidetoiminta muistisairaitten hoitokodissa. Helsinki: Helsingin Diakonissalaitos. Saatavissa <https://taju.uniarts.fi/bitstream/handle/10024/6030/Koskaolet.pdf;jsessionid=961D7BA956BCB51DB8E2A3A3876A88D6?sequence=1> (haettu 9.3.2023).
- Hendriks, Ruud 2017. Clown's view as respiciö: looking respectfully to and after people with dementia. *Medicine, Health Care and Philosophy* 20 (2), 207–217. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11019-016-9734-1>
- Honneth, Axel 2005. *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge: Policy Press.
- Houni, Piia & Ansio, Heli 2014. Taiteilijan ammatti tänään – tietoja, taitoja, diskursseja. *Yhteiskuntapolitiikka* 79 (4), 375–387. Saatavissa <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2014120852200> (haettu 13.3.2023).
- Huhtinen-Hildén, Laura, Puustelli-Pitkänen, Anna, Strandman, Pia & Ala-Nikkola, Elina 2017. Kohti luovaa arkea. Kulttuurinen vanhustyö asiakaslähtöisyyden edistäjänä: tutkimusraportti. Helsinki: Metropolia Ammattikorkeakoulun julkaisusarja. Saatavissa <https://www.theseus.fi/handle/10024/124164> (haettu 21.1.2023).

- Häkli, Jouni, Korkiamäki, Riikka & Kallio, Kirsi Pauliina 2018. "Positive recognition" as a preventive approach in child and youth welfare services. *International Journal of Social Pedagogy* 7 (1). DOI: <https://doi.org/10.14324/111.444.ijsp.2018.v7.1.005>
- Hämäläinen, Juha 1995. Sosiaalipedagogiikan oppihistoriallinen kehitys Saksassa. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 26. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Karttunen, Sari 2017. Laajentuva taiteilijuus – yhteisötaiteilijoiden toiminta ja identiteetti hybridisaatio-käsitteen valossa. *Tahiti* 7 (1). Saatavissa <https://tahiti.journal.fi/article/view/85656> (haettu 15.3.2021).
- Ketelaar, Evelien, Beijaard, Douwe, Boshuizen, Henry & den Brok Pj 2012. Teachers' positioning towards an educational innovation in the light of ownership, sense-making and agency. *Teaching and Teacher Education* 28 (2), 273–282. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2011.10.004>
- Kornbeck, Jacob & Rosendal Jensen, Niels (Eds.) 2009. *The Diversity of Social Pedagogy in Europe*. Bremen: Europäischer Hochschulverlag.
- Kurki, Leena 2000. Sosiokulttuurinen innostaminen. Muutoksen pedagogiikka. Tampere: Vastapaino.
- Kurki, Leena 2007. Innostava vanhuus: sosiokulttuurinen innostaminen vanhempien aikuisten parissa. Helsinki: Finn Lectura.
- Kuula, Arja 2011. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino: Tampere.
- Lehikoinen, Kai 2019. Dance in elderly care. *Journal of Dance Education* 19 (3), 108–116. DOI: <https://doi.org/10.1080/15290824.2018.1453612>
- Lilja-Viherlampi, Liisa-Maria & Rosenlöf, Anna-Mari 2019. Moninäkökulmainen kulttuurihyvinvointi. Teoksessa Ilona Tanskanen (toim.) *Taide töissä – Näkökulmia taiteen opetukseen sekä taiteilijan rooliin yhteisöissä*. Turku: Turun ammattikorkeakoulu, 20–39. Saatavissa <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522167170.pdf> (haettu 16.5.2023).
- Lukic, Dane, Margaryan, Anoush & Littlejohn, Allison 2013. Individual agency in learning from incidents. *Human Resource Development International* 16 (4), 409–425. DOI: <https://doi.org/10.1080/13678868.2013.792490>
- Marin, Marjatta & Hakonen, Sinikka (toim.) 2003. *Seniори- ja vanhustyö arjen kulttuurissa*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Mayring, Philipp 2014. *Qualitative content analysis, theoretical foundation, basic procedures and software solutions*. Klagenfurt: Social Science Open Access Repository. Saatavissa <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-395173>
- Merino Fernández, José Vincente 1997. *Programas de Animación Sociocultural*. Madrid: Narcea.
- Merleau-Ponty, Maurice 1962. *The Phenomenology of Perception*. Lontoo: Routledge.
- Merleau-Ponty, Maurice 1968. *The Visible and the Invisible*. Evanston: North-Western University Press.
- Nivala, Elina & Ryynänen, Sanna 2019. *Sosiaalipedagogiikka. Kohti inhimillisempää yhteiskuntaa*. Helsinki: Gaudeamus.

- Nuutinen, Teija, Laulainen, Sanna & Salonen, Arto O. 2021. Taiteilija-ammattilaiset kulttuurihyvinvoinnin toimijoina ikääntyneiden hoivayhteisöissä. *Gerontologia* 35 (3), 231–248. DOI: <https://doi.org/10.23989/gerontologia.102736>
- Nuutinen, Teija, Laulainen, Sanna & Salonen Arto O. 2022. Taiteilijat kulttuurihyvinvointitoiminnan rajapinnoilla. Tutkimus taiteilija-ammattilaisista ikääntyneiden hoivayhteisöissä. *Yhteiskuntapolitiikka* 87 (5–6), 502–512. Saatavissa <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022112466749>
- Ryynänen, Sanna 2016. Yhteisökasvatus näkökulmana yhteisöihin ja yhteisötyöhön. Teoksessa Irene Roivainen (toim.) *Yhteisöt ja yhteisösosiaalityön lähtökohdat*. Tallinna: United Press Global, 131–143.
- Salonen, Arto O., Isola, Anna-Maria & Foster, Raisa 2022. Osallisuutta, mutta mihin? Planetaarisen kansalaisen osallisuuskäsitys. *UAS Journal* 13 (3). Saatavissa <https://uasjournal.fi/3-2022/osallisuutta-mutta-mihin-planetaarisen-kansalaisen-osallisuuskasitys/> (haettu 13.10.2022).
- Stenberg, Henrik 2016. How is the artist role affected when artists are participating in projects in work life? *International Journal of Qualitative Studies in Health and Wellbeing* 11 (1). DOI: <https://doi.org/10.3402/qhw.v11.30549>
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2023. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Saatavissa https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf (haettu 15.4.2023).
- Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.
- Vähäsantanen, Katja, Paloniemi, Susanna, Hökkä, Päivi & Eteläpelto, Anneli 2017. Ammatillisen toimijuuden moniulotteinen rakenne ja mittarikehittäminen. Teoksessa Katja Vähäsantanen, Susanna Paloniemi, Päivi Hökkä & Anneli Eteläpelto. *Ammatillinen toimijuus: rakenne, mittari ja tuki*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 14–33.
- Westerlund, Heidi & Gaunt, Helena (Eds.) 2021. *Expanding Professionalism in Music and Higher Music Education. A changing game*. London: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003108337>

